

Köszönet a Szentléleknek

Mélyen buzdul föl a szívemből
A hála néked, ó Szentlélek,
Hogy a Krisztus egyházán túl is,
Azon kívül is sarjad élet.

Köszönöm, hogy viszed a magvak
Millióit, hatalmas Szélvész,
Oda is, hol szűk emberszívek
Mértéke szerint elenyésznel.

Nem kéred vissza, amit adtál,
Nem szánsz pokolra milliókat,
Mert minden emberképzeletnél
Jobb vagy, jobb vagy, Végtelen Jó vagy.

VALLOMÁS A SZULÓVÁROSÓRÓL*

Írta POSSONYI LÁSZLÓ

Talán hatéves lehettem, amikor apám elküldött a trafikba újságot venni. Nem kaptam eddigéle ilyen kiküldetéseket, így azután első ténykedésem a külvilágban zajos összeszólalkozásban végződött. Elvettem a barnás pultról egy *Az Estet* és letettem a trafikosné elébe tíz fillért. Ő négy fillért adott vissza, holott az újságon az állott: „ára négy fillér, vidéken hat fillér”. Akkoriban volt valami ilyen megkülönböztetés. Én azonban nemrégem tanulván meg olvasni, büszkén fedeztem fel, hogy a lap ára négy fillér, és egész hatuszázados polgári öntudatomban az a hit lobogott, hogy Várád nem vidék. Vidék Fugyivásárhely, Sályi meg Hegyközségszáldobágy, ahonnan dúsan megrakott szekerek jönnek be hétfőn s pénteken a hetivásárra, de Várád — az *főváros*. Kikerem hát magamnak, hogy városomat vidéknek nyilvánítsák, és egyre dühödtebben követeltem a tizből visszajáró hat fillért. Azt hiszem, végül is nem toporzékoló elszántságom és fenyegetőzésem hatott, hanem lokálpatrióta hevületem. A trafikosné benyúlt fiókjába, odatett a négy fillér mellé még kettőt, meghajolván ezzel Várád fővárosi rangja előtt.

Büszkén tettem le az újságot a pénzzel együtt apám elé, s kihevülten meséltem el, hogy be akartak csapni, vidéki áron próbálták eladni az újságot, míg nem mondtam, hogy rendőrért szaladok. A véleményemet is megmondtam arról a perszónáról, aki Várádot vidéknek merte nevezni előttem.

Apám mosolygott, ültében magához vont és magyarázgatni kezdte a dolgot, hogy „nézd csak”: Várád mégsem főváros, habár... Ennél a habárnál kezdődött számomra a történelmi tudat. Apám olyasmit mondott mérnökemberként, hogy talán a föld alatt, a várbástyákba építve, mint valami Kőműves Kelemenné, ott lappanghat az a Várád is, amelynek fővárosi rangja volt a középkorban. Mesélt az Árpádokról, amikor a kisebbik király itt székelt Váradon és itt volt a második, a keleti részeket igazgató főváros. Lázás izgalommal faggattam aztán erről a régi, középkori, híres Váradról, amelyről éppen a váradiak oly keveset tudtak. Az Anjouk, Luxemburgi Zsigmond és a Hunyadiak által Szent László halála után kegyhelyként tisztelt városról mesélt még valamit apám, hogy itt mindent fel kellene ásni, akkor megtalálnák a hajdani települést.

Fantáziámban úgy láttam akkor, hogy egy város valószínűleg elsüllyedt. Ép-ségben, templomokkal, palotákkal, palotákkal, talán még a régi emberekkel is együtt, valami gonosz varázslat folytán.

— De hiszen akkor mégsem vidék Várád! — feleltem dacosan apámnak, és újra megvillant a szemem a sérelem emlékére. — A kis király városa...

— Nem egészen — mondta apám —, most Tisza István uralkodik innen, mint valami kiskirály... — és arca elkomorult. Később tudtam meg, miért nem szereti a Tiszákat, miért mondja, hogy vesztibe viszik az országot. Akkor vissza kellett vinnem a két fillért a trafikba és bocsánatot is kellett volna kérnem.

* Részlet a szerző *Tettenérés* című önéletrajzi munkájából.

— Itt van a pénz — tettem le hetykén a két fillért —, mert Váradon most csak Tisza uralkodik. De volt ez főváros is és nem afféle vidék.

Ha most visszagondolok erre az első világnézeti afféromra, egyszerre magam előtt látom a század eleji várost, azt a sok erőt és büszkeséget, amely Váradnak még a magamfajta, parányi csemetéit is eltöltötte. Mekkora lendületnek, magabizásnak kellett lennie akkoriban e földben szegény, csak szellemiekben gazdag városban, hogy kisiskolás fiaiból ekkora önérzet sugárzott: Várad nem vidék!

Talán túlságosan modern is akart lenni a „Holnap” költőinek ez a városa, realitásoktól elrugaszzkodó ambíciók feszültek benne, utolsó nekilendülésekor polgárainak életrevalósága, esze, lendülete építette. Meglehet, nem is oly különös, hogy a középkori magyar—olasz—vallón telepítésű Váradon, ahol volt egy Velence meg egy Olaszi nevű városrész és Párizs patak, a szecsesszió is latinos formát öltött: vannak itt olasz derűt lehelő bérházak, szállodák, és hiányzik minden germán nehézkesség. A dombjai is derűsek, szőlővel borítottak, mintha Toszkánában járnánk, a Körös-part pedig néha, alkonyattájt, a nagy kupolával Firenzére emlékeztet.

Most, hogy Európa műgyűjtői és műkereskedői között századfordulónk művészi stílusa megint nagy becsben áll, és ugyancsak divatos lett, újra különleges hangsúlyt kapott egy okos magyar publicista megjegyzése Váradról a negyvenes években: „Történelmi város a szecsesszió korából”. Olyasmi. De amellett egyúttal a magyar írói nyelv kirobantó erejű vára is. Ezért vagyok mindmáig büszke a régvolt Biharra. Janus Pannonius, Pázmány Péter, Bessenyei, Kazinczy, Arany János, Szigligeti és Ady Endre bihari származású vagy kötelékű írókként indultak pályájukon, és mindegyikben oly erős volt a nyelvtudat, hogy akit ez a föld nevelt, az feltétlenül tévedhetetlen szavú költőink és íróink közé tartozik.

A kövekben őrzött történelem kevés helyen sülyedt oly mélyre, mint a mi mai és egykori tájainkon. Az országnak a középkorban egymás után négy fővárosa is volt. Előbb Esztergom, aztán Székesfehérvár, majd Visegrád és csak végül Buda. A török hódoltság megszűntével a Habsburg uralom mind a négyet bevándorlókkal telepítette tele, s volt idő, hogy a régi királyi városokban magyar ember még házat vagy telket sem vásárolhatott. Nem is tudom, méltányoljuk-e kellőképpen korunknak abból a kemény munkából és nagy tudásból fakadó dicsőségét, hogy a kövekben őrzött történelmet újból felszínre hozzuk? Hiszen alig ötven éve még azt hittük, hogy Esztergomban sem maradt semmi a középkorból. És egyszer csak a szorgalmas kutatócsákány felfedezte Európa egyik legnagyobb műemlékét egy mohával benőtt, sokszáz éves bástyafalban. Nem kell elmondani, mi mindent tártak fel azóta Esztergomban. Vagy vegyük Visegrádot! Fennmaradt egy mohácsi vész utáni leírás Oláh Miklós püspök tollából, aki Havasalföldről Erdélybe származott román család fia volt és szintén Váradon tanult. Később követte II. Lajos özvegyét, Mária királynét Brüsszelbe, majd királyi kancellár és esztergomi érsek lett. Ez a tudós pap a mai Belgiumon kívül megjárta Párizst és a Rajna-vidéket is, és azt írta Visegrádról, hogy annak párját Párizson kívül nem találta. Évszázadokon keresztül azonban azt kellett hinnünk, hogy csak valami legendás eszmeszülemény a püspök leírása a visegrádi palotáról és fellegvárról, hiszen csupán egy józan sváb falu kapaszkodott tyúk- és disznóolakkal a hegység oldalához. Álmodott talán Oláh püspök, amikor itt, a Duna partján palotasorokról írt és Európa egyik legfényesebb udvaráról? Hogyan tűnhetek el méteres vastagságú kőfalakból épült paloták a semmibe? Ma már tudjuk, hogy csak az emeleteik tűntek el, széthordták, hogy parasztházak, istállók, ólak épüljenek belőlük. A többit takarta és a maga módján oltalmazta a föld. Amit Visegrádból és Budából az utolsó évtizedekben sikerült újból feltárnunk és restaurálnunk, az csonkán is csodálatos műremek.

Váradnak másképp fordult a sorsa. Nem tudjuk, és talán soha nem fogjuk megtudni, hová lettek régi kövei. Eltűnt — valószínűleg örökre — a középkori Mária bazilika, el László király sírja, ahová aztán Zsigmond magyar király és német-római császár is temetkezett, mert többre tartotta a Duna-mente bármely templománál, és megsemmisültek a Kolozsvári testvérek lovasszobrai, amelyek megelőzték Európa-szerte a szabadtéri lovasszobrok divatját. Ami Váradon építészeti múlt, az csak kétszáz éves. Az egykori megyeházában, a püspöki palotában, a kanonokorban, meg a kálvária kápolnában, a barokk újjáépülés e néhány monumentumában ölt csupán testet. A történelemből marad tehát az

ismét divatját élő közelmúlt: a szecesszióknak még nem gyanakvó, szépészkedő, gyorsan növekvő, felületes, vidám, élnivágyó városa. Itt voltam gyerek, itt értem meg férfikorom.

Victor Hugo szakadatlan háborúskodásban kimerült ráerős romantikus, de nem éppen rohanós korban hatvannégy oldalt írhatott a Notre Dame templom zezugairól, és le is fordítottuk, magyarul is elfogadtuk. És sokan szívesen merengenek el rajta. Tizedannyi ideig akkor talán nekünk sem tilos megállani egy régi utca házai előtt. Végére is ehhez valaha volt annyi közünk, mint egy szigetecskéhez a Szajna piszkos-szürke habjai között, amelyen felépült a francia főváros jelképévé vált székesegyház.

Szülőházam utcájának eredeti régi neve Kőfaragó utca volt, mert itt vertek szállást azok az olasz kőfaragók, akik a hatalmas barokk templom, a Hillebrandt építette, állítólag 365 ablakos püspöki palota (még senki nem számlálta meg, hogy valóban annyi ablaka van-e, mint ahány nap az évben) és az ötvenhat, egyenként öles átmérőjű — egy öl cca két méter — kőlábra épített kanonoksr köveit kifaragták.

Szükség is volt ezekre a kövekhez, útcsináláshoz, építkezéshez értő, bort, asszonyt szerető, kocsmákban lendülettel civakodó olaszokra a százados, váltakozó harcokban porrá omlott városban, ahová csak a XVII. század végén térhetett vissza a török basa után a katolikus püspök, aki akkoriban egyben a főispáni tisztet is viselte. Először csak egy kis fakápolnát rakattak a Körösnek a hajdani vár romjaival átelleni oldalára, aztán egy kis vidékies barokk templomot építettek úgy egy kilométernyire a császári kaszárnyáktól, s ez ma is megvan még. A nagy székesegyház csak évtizedek múltán, Mária Terézia korában készült el a boráról híres váradi Aranyhegy lábánál. Hiába volt a középkorban magyar mesteriség is a kőfaragás, az örökös harcok századaiban ez is kiveszett belőlünk, a hatalmas barokk építkezésekhez tehát Itáliából kellett hozni a kőfaragó családokat. Nyílegyenes, széles, kilométer hosszúságú utcát is szabott-nyitott nekik a püspökség. Talán a rég elporladt mesteremberek árnyai kísértének még az ugyancsak lebontott sarki kocsmácska meg az utca másik végén levő temetőkert között, azért szeretem annyira a faragott köveket. Pedig mikor én születtem, vagy százötven évvel az utca születése után, már a név sem emlékeztetett a kőfaragókra. Lukács György váradi jogászcsoport neveztek újjá az utcát, és az egyre vagyonosodó jogászok népek mindinkább kiszorították belőle a derék mesterembereket. Két sor gesztenyefa is került a táblabírák és jogászok házai elé, aszfalt az addig éles, macskaköves járdákra meg az úttestre, és a város ebben a püspöki negyedben akkor még oly ragyogóan tiszta volt, hogy nekünk, kerekescorcsolyázó elemistáknak meggyűlt a bajunk a rendőrséggel.

Autók igazán nem zavarták az úttestek biztonságos nyugalmát. Nekünk az ott zajló korszolyaversenyekhez jól olajozott kerekek kellettek, hordtunk tehát magunkkal egy kisebb kékitősuvegnyi petróleumot vagy olajat, s ha egy-egy lendületes elvágódásnál az üveg eltört, az aszfalt hamvasszürke színe fekete párdüfoltokkal tarkázódott. Ezt a rendőrség nem tűrhette! Ezek voltak akkoriban az izgalmak.

Az utca elején egy mindig angolosan elegáns városi főmérnök lakott, apám egyik kollégája. Neki is volt egy bogara. Amíg apám a bihari bauxit kibányásztatásával és alumíniummá való feldolgozásával fáradozott, Kőszeghy, a másik mérnök, a bihari hegyek zuhatagozó folyóinak, a Jád-völgye vízienergiáinak villamosárammá alakításán törte szép fejét. A ház udvarának egy kis lakásában Ady Endre volt albérlő s éjről éjre kóricáló újságíró kicsinykorom idején. Néhány házzal feljebb Kurovsky táblabíró lakott, belül szökőkutas, kívül vörösmárványlábás házban. Olcsó volt nálunk a márvány, Vaskóh vidéke csak úgy ontotta. Házunkban is tetemes súlyú márványlapok, három részre szedhető márványoszlopok tették életveszélyessé a nagyakarítást, vagy a fogócskázó kergetőzés nekivadult örömeit. Mikor később legalább kétmázsás fürdőkádunkat négy munkás a ház egyik feléből a másikba akarta helyezni, a baj be is következett. Az egyik munkás roncsolt lába láttára nővérem fejszével verette szét a hajdani, lebontott törökfürdőnek ormótlansága ellenére lakásunkba mentett eme klenódiáját, amelyet apám régiségek iránti szeretete telepített otthonunkba, úgyhogy eléggé terjedelmes fürdőszobánk is kicsinynek látszott ettől a behemót kádtól. Az irdatlan márvány medenceszerűség meleg vízzel való megtöltéséhez és a

fürdőszoba egyszeri befűtéséhez már úgy egy mázsa fa elegendő volt, és így e tisztálkodási emlékmű elpusztítása nővérem gazdasági érzékét is dicséri. Később ugyanis már nem vagonszámra vettük a fát, hanem mázsára, vagy inkább ölszámra... Ha mindehhez hozzátesszük, hogy apám igen takarékos ember hírében állt, felmérhetjük, hogyan fecsért energiát, munkát, időt, pénzt a század kezdetének jómódjában élő polgársága. És még csak észre sem vették, hogy pazarolnak.

A hajdani Kőfaragó utca 8-as számú házában, ahol születtem, lakott a statisztikusáról, művészeiről, íróiról híres Fényes család is a kis Annuskával, aki már kilencéves korában az egykor oly kedvelt nőegyleti műsoros esték attrakciója volt. Színésznői karrierjét elég cirkuszosan kezdte, mert — nem tudom, hogyan csinálta — a pódiumon egyszerre énekelt, hegedült és táncolt. Aztán ő lett az országzerte ünnepelt „kis lord”, a könnyfacsaróan bájdús, híres gyermekönyv dramatizált változatában. Erre a közönség dédelgette, a csillámló kis szökeségre, úgy látszik, vajmi kevéssé hatott, hogy Fényes Lászlónak, az egyik legtöretlenebb jellemű baloldali újságírónak volt unokahúga, mert másodsorra a hitlerista szolgálatban álló, háborús bűnösként később halálra ítélt Rajniss Ferenchez ment feleségül. Nem jött haza, hogy férjével megossza az utolsó órákat a siralomházban, ehelyett egy amerikai tiszt oldalán átkelt tengerentúrra, hogy feltehetően jómódban éljen ott, ahol a huszas évek kezdetének ellenforradalmi terrorja elől emigráló Fényes László elég nagy nyomorúságban halt meg.

Három háznyira tőlünk Kacsóh Pongrácz két elvált asszony nővére rettegte a táblabírósan puritán utca prúdságát. A törökösen szép, cigányszemű Kacsóh Fatime és Edit egy-egy gyermekkel megáldva vált el huszártiszt, illetve mérnök uratól, s közösen bérelt és vitt nagy házat akkoriban, mikor én az emberek jövés-menését figyelni kezdtem. Még inkább szemem előtt voltak a Kacsóh-lányok, amikor apám megvette utcánkban a 13-as számú, elég boldogtalan családi életet rejtő házat, hiszen csak ki kellett nézmem az ablakon, hogy szemtől szembe kapjam a két kívánatos, feltűnést keltő fiatalasszonyt, Léda Párizsból hozott eleganciájának váradi vetélytársait. Sokszor reggelig szólt náluk a cigányzene, vagy az ablakok alatt cincogott a szerenáé, s reggel tíz felé — horribile dictu — egy-egy gig vagy könnyű sportkocsi állt meg a kapu előtt. Hátul, a kocsi magasra épített inasülésén hol ott kuporgott a huszárordonánc, hol a fenébe kergették — a séta várható mibenlétének megfelelően. Megfeszített s bővülőgve ingó, lovaglásban izmosodott férfigerincek fölött fordult a zöldredőnyös ablakok felé egy-egy igen kisméretű s többnyire angol vagy tatár-bajszos férfifej az arasznyinál magasabb tisztcsákó, vagy a ferdére vágott huszársapka alól. A redőnyök a kocsi zajára kissé megnyíltak — mekkora volt nálunk akkor a csend! —, az ablakban feltűntek a szépasszonyok, vagy a faredőnyök szemmel alig kivehető árnyékolásain csak egy fehér-rózsaszín-halványkék villanás adta tudtul jelenlétüket. De pusztákról eredett lovasnépek sasszemű férfiaknak ez a villanásnyi jelenlét is elég volt, hogy bizonyos parádés nászmezbe öltöző madarakéhoz hasonló csábítási szertartások folyjanak le a szemünk előtt.

Az ablakot néha a Kacsóh-testvérek jóságos és elnéző édesanyja nyitotta ki, és csak amikor a mama hajlott már a könyörgésekre, libegett ki Fatime vagy Edit olyan békebeli, millió fodrú és bodrú reggeliző kontösben, hogy egy icipici vérpezsdítő kucsirozásra fölhálgjon a magas gigre. A hátsó ülésen kiguvadó szemmel nézte a feszes tartásban majdhogy szét nem robbanó tisztiszolga, amint elébe káprázott egy illatár, a pongyola kissé megnyílt és „láttni engedte” a sportoló-lovagló szépasszonyok szikáran is izmos lábikráit. S azután kezdődött a tisztel franciául vagy németül a traccs, amiből szegény ordonánc semmit sem értett, és csak arra vigyázott, hogy huszár léteire le ne szédüljön a gyorsan kanyarodó kocsirol. Bármít énekeltek is az operettekben, bizony nem volt gyöngvélet abban az békevilágban közhuszárnak lenni.

Engem otthon gyakorta intettek, hogy ne járjak Fatime és Edit gyermekeihez, „mert ott úgysem tanulhatok semmi jót”. De a kertjük végében ott kanyargott a Párizs palak keserűlapus és bodzabokros, mákonyító kigőzölgesű medre. Nagy huszárkardokat is szerelhettünk — mindig lógott az előszoba fegyvertartóján belőlük néhány darab — és azokkal kelhettünk csatákra a patak fölött dongó lódarazsakkal és pöszörméhekkal. Sok izgalmas kalandot éltünk ott át, amíg egy huszárkardot örökre el nem veszítettünk a patakmeder tropikusán dús dzsungelében. Szerencsétlenségünkre épp ez a kard lehetett kedvelt emléktárgya az egyik

szépasszonyoknak, mert ettől fogva ez a mindig vendéglátó ház bezárult előttem. De fenszterlizni: az ablak alatt ácsorogni azért továbbra is lehetett.

Emlékszem, éppen Kolumbus első átkeléséről olvastam, és visszavágyódtam a mi kis külön „őserdős” Amerikánkra ott, a patak medrében. Halálosan érdekfeszítő volt a Kolumbusról szóló könyv, de izgalomtól túlfűtött gyomrom azokra a Gerbeaud bonbonokra is kitűnően reagált, amelyeket az elveszített paradicsom házának ablakában az idősebb Kacsóh nővér kamasz leánya majszolgotott. Kávékrémmel töltött bonbonok voltak. Áttetsző ravaszszággal minden fejezet után átkullogtam a szemközti oldalra, udvarolgattam kicsit Kacsóh Pongrác unokahúgának, és jutalmam egy-egy ilyen kávéízű csoki volt. Magdát viszont beavattam a kolumbusi út újabb izgalmaiba, ám a túl okos leányka bizonyára tudta, hogy tizéves lovagját legesleginkább a blúzfordrai mögül kikandikáló Gerbeaud-doboz érdekli, s ehhez a kívánságához méretezte a magas ablakkeretből lepottyanó ajándékait, melyeknek egy elkényeztetett öleb sem örülhetett volna jobban, mint én.

A serdülőkori fantáziámat oly sok érkező Kacsóh otthon után következett utcánk egyetlen emeletes épülete, a Moskovits ház. A szorgos kereskedő és iparos zsidó családok akkoriban még nemigen laktak a székesegyház előven elterülő negyedben, ám ezek a délszláv keveredésű Moskovitsok mindig előljártak, nemcsak a cipőgyárukkal, amelynek reklámjából hosszú évtizedeken át közismert szállóige lett. A reklám egy, az északi sark felfedezésekor ott talált cipősarok-nyom volt az örök hóba vésődve, ezzel a felírással: „Megelőzött Moskovits”.

Ahol az alkalmazottak gyakorta váltakoznak, annak a háznak rossz híre kélt, mint annak a polgárnak, akiről kimondták a végső romlást sejtető három varázs-szó egyikét: „váltót írt vagy íratott alá” (alsófok); „zálogba tett” valamit (középfok), sóhajtással és legyintéssel kísértén); „rumot iszik!” (felsőfok). Ez az utóbbi tűnt fel ifjúj szememben a legrettenetesebbnek, de olyan szép, hatásosan ropogtatott „r”-rel lehetett mondani, hogy ma is megrendülök, amikor erre a fertelmes bűnre vetemedem.

Igaz, ezeket a kárhoztatásokat már akkor is rendszerint divatjuk-múlt kávé-nénikéktől, öreg pletykafészekedtől hallottam. Hiába voltak magas falú, zárt ajtajú családi házak, hiába volt polgári visszahúzódság, ők mindent kitudtak, kiszimatoltak. Az idejükből bőven tellett.

Ha a mai óvodásoknak a felnőttek kifakadásaiból merített különleges szókincsére gondolok, nem állom meg mosolygás nélkül, hogy hajdan mennyi elővigyázatossággal próbálták elkeríteni a polgári gyerekeket a külvilágtól. Szülő-utcámban a bírák, káptalani tisztek, ügyvédek, orvosok birtokolta hat-nyolc-tíz-ablakos homlokzatú házak sorában állt Csécsy Nagy Imre családjaé is. Itt öt remek fiú nevelkedett, és én, aki apámtól elzárkózva csupa nő közé voltam beágyazva, örökké kulcsra zárt, hatalmas vaskapu mögé jögyermekítve, mindig irigységgel és egy kis respektussal néztem ezt a némiképpen hadfias tónusú házat, ahol a privátdinerek borsos meséi a nálam nagyrészt idősebb fiúk mindennemű felvilágosítását izgalmas méreteken segítették elő. Anyám ezért óvott és intett attól, hogy átjárjak hozzájuk, pedig a Párizs patak dzsungelés medre még az ő kertjükből is megközelíthető volt. Mi, kölykök, jégolvadáskor el nem engedték volna azt a mulatságot, hogy a patak fagyott kergét Moskovits-cipőkkel vértezett lábainkkal be ne szaggassuk, és így is siettessük a tavasz várva várt eljövetelét. Mert ilyenkor mindig pezsdítő szagok borzongtak a levegőben. Nekünk a Párizs patak romantikája lepipálta Bernardin de Saint Pierre leírásait az amerikai őserdőről, és oly fájó ma is az emlék, hogy hiába olvasok akár az Amazonas hírhedt „zöld pokláról”, számomra az igazi dzsungel egy kis patakpart marad a házak hátsó kertjei alatt.

Utcaimban a páratlan számosságú oldal eleje nem állt összhangban a zárt körű polgári beltényeszetrel. Az első, már-már földbe süppedő, itt-felejtett ház valamikor kocsmául szolgált, később pedig olyan beszálló-vendéglő forma lett, közel lévén a kis és nagy piacra vezető utak elágazásához. Valószínűleg a megsértett polgári önért keresztkelte el gyermekkorom idején „három tetű” kocsmának. Ekkor már csak egyetlen nagy ivószobája volt, és a beszálló fogadó hajdani szobáit szegénysorban élő embereknek adta ki havi bérbe a magát megnevezni is restellő háztulajdonos, aki távol lakott innét. E hónaposszobákban szinte kizárólag nők éltek: házivarrással, mosással-vasalással, kézimunkázással vagy mű-

virágkészítéssel küszködök, de akadtak köztük úgynevezett pedikűrösök és masszírozók is, amire abból következtem, hogy amíg máshová el-elküldtek egy kölcsönként könyvet vagy egyebet visszavinni, ebbe a házba sohasem mehettek, mosónét hívni sem, vagy a varrónőnek átadni a későn megvett gombot. Utólag szánva szánom, hogy nem szöktem be mégis a szegény nők közé, nem néztem meg kopott-cifrás, plüssdíványos komfortjukat, fénykép-kirakásos komódjaikat, amikben zálogcéduláikat őrizték, nem meséltettem el szerelmi családásaik történetét, amelyekben kifent bajuszú, de állhatatlan és kávéházakban biliárdozó, kasszírókkal csevegő férfiak voltak a ludasok.

A „tiltott” ház szomszédságában már megint egy táblabíró lakott, azon túl pedig egy nagylábon élő család, akiket később elárvereztek. Első osztályos voltam akkor, izgatott az árverés, az udvarra és a kapu alá kirakott drága bútorok, amelyek között fel is fedeztem egy nékem nagyon is tetszőt. Szecessziós stílusú, de művészi faragású virágállvány volt ez, s kifürkészem, hogy kikiáltási ára csak három korona. Rohantam anyámhoz, hogy engedje megvennem. Anyám nem tartotta illendőnek még csak a közelébe is menni egy bajba jutott család kitergetett székenének, de kéresemnek sem igeri állt ellen, ha az megvalósítható volt. Így az éppen arra járó postásnak adott oda tíz koronát, hogy ha abból kitelik, ám vegye meg nekem az állványt. Hat koronáért enyém is lett az áhított darab. Az elkövetkezendő több, mint fél évszázad alatt soha többé nem adtam komolyabb bútorvásárlásra fejem, megrekedtem ennél az első anyagias fellángolásnál. Különböző fordulatok hamar meggyőztek arról, hogy túlságosan beruházkodni fölösleges ebben a világban, mert a történelmi események előbb-utóbb úgysis megfosztják az embert az ilyen meg olyan, valaha vágyva vágyott földi javaktól.

Gyermekkorom színhelyén jól emlékezem még a Dutka-házra, amelyről Dutka Ákos is írt. Két öreg, vitrinbe való figura lakta, Muki bácsi örökös pepitanadrágjaival és hetvenévesen is napról napra friss virággal a gomblyukában, meg a tőpörödött, franciásan öltözködő Amélie néni. Őket ósdiság, levendulaillat és a régi házak dohszaga lengte be.

Utánuk Kenéz bíró háza következett, sok fiúval. Egy ideig barátkoztam is velük, de aztán elmaradtam. Ők azt hitték, azért, mert egyszer a kishúgukra ejtettem a labdát és emiatt megbunyóztak. Pedig egyetlen húguk bálványozó szeretete volt a legkedvesebb vonásuk, amíg egyszer nem láttam, hogy bánnak a német kisasszonyukkal. Talán megint a karon ülő kicsikén esett valami sérelem, de az egyik kamasz erre villáskapával vágta fejbe a szerencsétlen, három fiút fékezni sehogyan sem tudó guvernántot. Anyyira émylítő volt számomra a védtelen lány bántalmazása, hogy kötéllal sem lehetett volna többé abba a házba bevonszolni. Szomszédságukban egy osztrák ezredes lakott egy kertí, majdnem palotaszzerű sarokházat. Az ő csemetéje a vörös gesztenyefás kertre néző erkélyről aprópénzt szórógatott a szegény gyerekek közé, s közben flintával fenyegette őket, ha nem ugráltak elég gyorsan az érmék fölszedésére. Nékem ez a ház tűnt föl a bűn igazi hajlékának és nem az utcasarki, hányatott sorsú aszsonyok szálláshelye.

Az utcánkban lakó Bozóky nénit szerettem. Úgy tizenkét gyermek világba röpitése után nagyon békés, bölcs öregasszony lett, s néha becsábított múzeumnak is beillő lakásukba, hogy képeket mutogasson világljáró fiai gyűjtéséből, és a halkán nyikorduló ajtajú tálalószekrényt kinyitván, illatos süteményekkel kínáljon. Dezső nevű fia hajóorvosként Kína, Korea és Japán partjait is megjárta a századforduló idején. Útjairól testes, illusztrált kötetekben számolt be. Szomszédsági alapon még takarékos apám is megrendelte harmickét koronáért (ma legalább ezer forintnak felel meg) a Váradon „Sonnenfeld Adolf grafikai műintézetében, a Nezsideri Papírgyár papirosán, Englert és Becker festékével” nyomott és litografált, pompás kiállítású könyvet, amely ugyancsak felizgatta fantáziámat. Amikor, sokkal-sokkal később védenccimmal menekültem a bombázott fővárosi utcákban egyik házból a másikba, tucatnyi sáncépítésre kiharancsolt, megsárgult, megilult arcú, fejletlen testű leventehullát láttam a budai Ostrom utca és a Görgey Arthur utca között, a régi Szegényház tájékán. Sokáig találgattam magamban, hol láttam már ezt a képet, s azt hittem, valami, a kínai polgárháborút mutogató filmhíradóban. Csak évek múltán, amikor váradí régi házukban újra kezembe került Bozóky könyve, s még a gyermekkoromban beleprémselt négylevelű lóheréimet és virágjaimat is megtaláltam benne a nehéz nezsideri papír oltalmában, jöttem rá, hogy először ebben az útleírásban lát-

tam a kantoni és pekingi kivégzettek közszemlére kitett, aprótestű hulláit, amikhez hasonlókat az ostrom is közszemlére tett elébünk. Hiába volt azonban oly borzalmas az akkori Kína viszonyait erősen ostorozó könyv, engem tízéves koromban mégis arra buzdított, hogy hajóorvos legyek magam is, bejárjam a bűntől fekélyes földtekét, összes szomorú partokat mosó tengereivel. De aztán, ahogy 1919-től fogva Fiume (ma Rijeka) kikötőjéhez sem volt többé közünk, és egy kezdő magyar hajóorvosnak nem lehetett többé innét elindulnia, más, még kimeríthetetlenebb tengerek felé hajóztam, s az emberi lélek egy helyben ülő beutazására szántam el magam.

Bozókyékon túl egy öreg, roskatag házban a Zsiga Miklós-féle görögkeleti internátus honolt vagy két tucatnyi alumnusával. Kopott ágyak, agyonfaragott asztalok között bizony szegényesen éltek a bihari hegyvidék ide tömörült román fiai, s nekem lassan-lassan legjobb barátaimmá váltak. Elkísértek kirándulásaimra a szőlőbe, és ahol lehetett, édességekkel igyekeztem változatosabbá tenni a „Paszulyvárnak” gúnyolt intézmény egyhangú étrendjét. A katolikusok internátusa viszont a „Krumplivár” nevet kapta, de az irdatlan messziségekben: két utcával távolabb volt tőlünk, s az embernek mindig a közelállókön kell segítenie. Így hát nekem a román fiúk lettek a barátaim.

Utánk legvégén állt az „Apostolok háza” tizenkét öreg koldus bennlakóval. Ezeknek egyikén gyakorolta a húsvéti lábmossást az esetek többségében arisztokrata származású püspökök, és így a biztos fedeleket fejük fölött az evangéliumi parancsnak köszönhették eme „kivételezett” koldusok. A Kőfaragó utcai láthatáron belül esett még az Árvaház is, ahová néha, nagyon bő termés idején apám egy-egy kocsiereányi barackot vagy szilvát küldött ajándékba, mivel neki is volt egy mániája: úr nem ad el semmit. Ezt a véleményt bizonyára apja kereskedő voltának reakciójaképpen alakította ki magában. Az árvák délutánonta nyomasztóan szoros sorokban, kissé ormótlan, de tartós anyagú egyenruhákban, kopogó bakancsokban sétáltak el ablakaink alatt, és én riadozva néztem őket függetlenségem páholyából, kikönyöklöve az apai ház ablakpárkányára. (Talán már itt, az árvák szánva látásán rögződött belém, hogy utáljak minden sorba kényszerítő rendszabályt, és csak a független, szabad embert kívánjam és szeressem látni magam körül. De a korszak, amelyben éltem, nem sokat hederített erre a „gleichschaltolást”, magyarul: az egyengondolkodást elutasító kedvtelésemmre.) Az ablakban könyöklő kislíú még azt hitte, hogy a világ jól rendezett, ésszerűen folyik benne minden, és csak az árváknak kellene viszszaadni szüleiket, mint a mesékben, s akkor nem kellene őket többé sorbanjárásal megsérteni.

Már csak egy csodálatos tüneményről emlékezem még meg, a mezítlábán szandált viselő, férfiruhában járó grófnőről, aki Vay Sarolta volt, de Sándor néven járult hozzá a magyar irodalom moaré selyembe kötött művekkel való gazdagításához. De talán nem is oly igazságos pusztán élcélnödni George Sand e kései magyar utódja felett. Kastélyoknak és irodalmi szalonoknak egyaránt vendége volt, betekínthetett számos arisztokrata és nemesúr magán levéltárába, családi és baráti beszélgetések közben másfél évszázadra visszamenően hallott sok mindent, amiről ezek az emberek csak maguk között szóltak, jelen volt, amikor Anton Rubinstein és Liszt Ferenc egymásnak zongoráztak, Veres Pálné még maga mesélt neki Madáchról, úgyhogy felfogásának olykor mulattató, más-kor bosszantó elavultsága mellett is Vay Sándor (Sarolta) karcolatai máig sem érdektelenek a régi magyar élet, a hajdani divat, az irodalomtörténet, vagy akár a bécsi Burg összefüggéseit és kapcsolatait firtatók számára. Amikor én először láttam, már ötvenes éveinek elején járt.

Megjelenése éppen olyan szenzáció volt számunkra, mint az első autó végigpöfögeése a béke arany ölében szendergő, de mégis annyi mindent rejtegető utcánkon. Mindig a püspöki palota és az Árvaház felől jött ez a külön grófnő egy hajlott eleganciájú úr társaságában. Arról a tájról sétálgatott felénk, ahol csupa katolikus alapítványi intézet volt egymás mellett. Így a Lujza-otthon nevű ház is, afféle civilizáltabb menhely elaggott úrinők részére. Minden előkelőn magasra rakott ablakából egy-egy öreg és még öregebb dáma nézett ki lornyonyján vagy szemüvegén át, cicáját vagy kutyuskáját simogatva, esetleg a kanáriját ktrecestől fürdetve a napban.

Furcsa szecessziós képeslap?

Lehet.

Még csak 1911-et írtunk akkor...